

ЛІСОВА Ю. О.

Київський національний лінгвістичний університет

НЕГАТИВНИЙ РАКУРС РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СТАНУ САМОТНОСТІ ПЕРСОНАЖА

У статті амбівалентний для людського досвіду стан самотності досліджується через інтерпретацію онтологічних концептуальних метафор. На онтологічній інформації ґрунтується аксіологічне навантаження стану самотності із негативним вектором оцінки. Негативного навантаження досліджуваний стан отримує у межах концептуальних метафор САМОТНІСТЬ Є ВІДСУТНЯ ЛАНКА ЛАНЦЮГА, САМОТНІСТЬ Є РОСЛИНА, САМОТНІСТЬ Є ХВОРОБА, САМОТНІСТЬ Є ТЯГАР, САМОТНІСТЬ Є СТРАЖДАННЯ, САМОТНІСТЬ Є ВБИВЧА СИЛА.

Ключові слова: онтологічна концептуальна метафора, аксіологічний аспект, концептуальна лінія.

В статье амбивалентное для человеческого опыта состояние одиночества исследуется через интерпретацию онтологических концептуальных метафор. На онтологической информации основывается аксиологический аспект состояния одиночества с негативным вектором оценки. Негативную нагрузку исследуемое состояние получает внутри концептуальных метафор ОДИНОЧЕСТВО ЕСТЬ ОТСУТСТВУЮЩЕЕ ЗВЕНО ЦЕПИ, ОДИНОЧЕСТВО ЕСТЬ РАСТЕНИЕ, ОДИНОЧЕСТВО ЕСТЬ БОЛЕЗНЬ, ОДИНОЧЕСТВО ЕСТЬ БРЕМЯ, ОДИНОЧЕСТВО ЕСТЬ СТРАДАНИЕ, ОДИНОЧЕСТВО ЕСТЬ УБИЙСТВЕННАЯ СИЛА.

Ключевые слова: онтологическая концептуальная метафора, аксиологический аспект, концептуальная линия.

The article deals with the state of solitude as one of the universal of the human experience. Axiological aspect of the negatively evaluated state of solitude is based on the ontological information. The state of solitude is negatively evaluated within the conceptual metaphors SOLITUDE IS A MISSING LINK OF CHAIN, SOLITUDE IS A PLANT, SOLITUDE IS AN ILLNESS, SOLITUDE IS A LOAD, SOLITUDE IS SUFFERING, SOLITUDE IS A KILLING FORCE.

Key words: ontological conceptual metaphor, axiological aspect, conceptual line.

Актуальність статті визначається загальним спрямуванням сучасних мовознавчих розвідок на дослідження когнітивних процесів при сприйнятті світу людиною та їх лінгвального втілення.

Мета полягає у виявленні специфіки відображення стану самотності персонажа через онтологічні концептуальні метафори з урахуванням аксіологічного аспекту.

Предмет статті є мовні засоби репрезентації стану самотності персонажа у прозових творах представниць французького постмодернізму А. Гавальди й А. Нотомб.

Об'єктом дослідження виступають метафоричні моделі онтологічного порядку на позначення стану самотності персонажа.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше на матеріалі французької

художньої прози встановлено особливості текстового втілення стану самотності персонажа з урахуванням лінгвокогнітивної перспективи.

Дані людського досвіду, пов'язані з фізичними об'єктами, складають основу для великого різноманіття онтологічних метафор – усвідомлення дій, подій, емоцій як предметів та рідин [1:49].

Вивчення стану самотності як автономної сутності уможлиблює посилення на неї, визначення її кількості, виділення її певних сторін, пошук у ній причини чогось, дії з її урахуванням. Такі онтологічні метафори важливі для спроб раціонального осмислення нашого досвіду [там само:50].

При виникненні метафори завжди має місце аксіологічний момент, завдяки якому стає можливим безкінечне багатоманіття емоційного забарвлення предметів і явищ [1:62]. У метафорі “момент оцінки мовною особистістю навколишнього світу відображений з виключною енергією” [2:205].

Аксіологічне навантаження стану самотності із негативним вектором оцінки ґрунтується на онтологічній інформації.

Рис. 1. Модель онтологічних концептуальних метафор репрезентації стану самотності із негативним вектором оцінки

Стан самотності як негативний концептуалізується з такими феноменами дійсності: САМОТНІСТЬ Є ВІДСУТНЯ ЛАНКА ЛАНЦЮГА, САМОТНІСТЬ Є РОСЛИНА, САМОТНІСТЬ Є ХВОРОБА, САМОТНІСТЬ Є ТЯГАР, САМОТНІСТЬ Є ФІЗИЧНЕ СТРАЖДАННЯ, САМОТНІСТЬ Є ВБИВЧА СИЛА.

Негативно конотовані лексичні одиниці, що формують концептуальні схеми у наведених далі текстових фрагментах, дозволяють дійти висновку про негативний вектор оцінки стану

самотності персонажа (див. Табл. 1). Лінгвальне втілення негативної оцінки стану самотності базується на фізичних відчуттях персонажа. Така лексика створює емоційну напругу в тексті й надає нових відтінків досліджуваному стану.

Таблиця 1.

Лінгвальне втілення негативної оцінки стану самотності

САМОТНІСТЬ Є ВІДСУТНЯ ЛАНКА ЛАНЦЮГА	САМОТНІСТЬ Є РОСЛИНА	САМОТНІСТ Ь Є ХВОРОБА	САМОТНІСТЬ Є ТЯГАР	САМОТНІСТЬ Є СТРАЖДАНН Я	САМОТНІСТЬ Є ВБИВЧА СИЛА
<i>seule, jamais, désintégrer, une étrangère, elle ne faisait plus partie de leur groupe, ils ne se sentaient rien de commun, cette exclusion</i>	<i>fermai définitivement les volets, l'obscurité et le silence, une endive</i>	<i>les gens me faisaient peur, technicien- ne de surface de nuit, l'indiffé- rence, personne ne me remarqua, elle me tourna le dos, seule parmi sa bande, mon malaise, d'une sueur froide</i>	<i>sa vie était vaine, de nuits de ménage, de corvées de chiottes, un combat intime</i>	<i>pétulante, impérieuse, pleurer, maigrir, souffrir, prendre des médica- ments, c'est de solitude que je souffrais, je m'ennuie</i>	<i>en frisson- nant, je crève de solitude</i>

Розгляньмо приклад текстового втілення концептуальної метафори САМОТНІСТЬ Є ПРЕДМЕТ.

Elle pleurait.

*Ouvrait les vannes, se mouchait dans sa chemise, pleurait encore, évacuait vingt-sept années de **solitude**, de chagrin, de méchants coups sur la tête, pleurait les câlins qu'elle n'avait jamais reçus, la folie de sa mère, les pompiers à genoux sur la moquette, la distraction de son papa, les galères, les*

années sans répit, jamais, le froid, le plaisir de la faim, les mauvais écarts, les trahisons qu'elle s'était imposées et ce vertige toujours, ce vertige au bord du gouffre et des goulots. Et les doutes, et son corps qui se dérobaient toujours [6:566]. Через сльози та неспинні слова (*ouvrait les vannes*) викидаються назовні двадцять сім років самотності, які, немов контейнер, за довгі роки вмістили тугу, підлі удари по голові, недоотримані ласки, божевілля матері, розсіяність батька, тяжку роботу, роки без відпочинку, голод, холод, зради та запаморочення. На семантичному рівні провідними лексичними одиницями є *solitude, chagrin, méchants coups, la folie, les galères, froid, le plaisir de la faim, les mauvais écarts, les trahisons, vertige, doutes*, через які вводиться концептуальна лінія ДУШЕВНЕ ТА ФІЗИЧНЕ СТРАЖДАННЯ. При такому численному перелікові емотивно забарвлених лексичних одиниць спостерігаємо практично повну відсутність епітетів, що свідчить про відсутність необхідності надати емоційного або смислового нюансу і без того зрозумілим сутностям життя. Камілла викидає (*évacuer* v. t. “rejecter, expulser de l'organisme ⇒ éliminer” [4]) увесь негатив, мов непотрібну річ, позбавляється довгих років самотності і страждань, адже відтепер у її житті є людина, на яку можна покластися.

У наступному фрагменті концептуальну метафору САМОТНІСТЬ Є ВІДСУТНІЯ ЛАНКА ЛАНЦЮГА формують такі лексичні одиниці, як *une étrangère, elle ne faisait plus partie de leur groupe, ils ne se sentaient rien de commun, cette exclusion*, що впливає із основних та допоміжних словникових значень їх складових: *étranger, ère* n. – “qui est d'une autre nation; qui est autre; qui n'appartient pas à un groupe” [4], *faire partie de* – “être du nombre de, compter parmi ⇒ appartenir; élément constitutif (d'un être vivant)” [ibid.], *commun, une* adj. – “qui appartient, qui s'applique à plusieurs personnes ou choses ⇒ comparable, identique, semblable ≠ différent, distinct, particulier” [ibid.], *exclusion* n.f. – “action d'exclure qqn ⇒ élimination, expulsion, radiation ≠ inclusion” [ibid.]: *Ses sœurs et même Roselyne la regardaient comme une étrangère. Elle ne faisait plus partie de leur groupe: ils ne se sentaient rien de commun avec cet assemblage d'ossements. [...] Depuis qu'elle était descendue plus bas que trente-cinq kilos, la danseuse éprouvait encore moins de sentiments. Elle ne souffrit donc pas de cette exclusion* [9:147]. Юна танцівниця Плектруда через свою надмірну втрату ваги стає чужою для сестер (*ses sœurs la regardaient comme une étrangère*), вони відмовляються розуміти її позицію щодо своєї статури (*assemblage d'ossements*). Чим більше дівчинка втрачає вагу, тим менше

родинних почуттів лишається у її душі (*Depuis qu'elle était descendue plus bas que trente-cinq kilos, la danseuse éprouvait encore moins de sentiments*), і як результат – відчуження близьких аніскільки її не засмучує (*elle ne souffrit donc pas de cette exclusion*).

САМОТНІСТЬ Є РОСЛИНА. Стан самотньої людини може поставати як РОСЛИНА, у нашому разі *endive* n. f. (“цикорій”) “*bourgeon hypertrophié et compact de la chicorée de Bruxelles, obtenu par forçage à l’obscurité*” [5]: *Ce fut un été étrange. La chaleur bruxelloise était d’une laideur comique, je fermai définitivement les volets : je m’installai dans l’obscurité et le silence. Je devins une endive* [8:148]. Через уживання *Passé Simple* відтворено представлення подій із минулого із позиції теперішнього: *je fermai définitivement les volets, je m’installai dans l’obscurité et le silence*. Рослина, а саме, цикорій, для свого біологічного розвитку потребує закритого простору, високої температури та темряви. Із такою рослиною асоціює себе героїня роману А. Нотомб Бланш. Лексичні одиниці *fermer* v.t. (“appliquer d’une manière à boucher un passage, une ouverture” [4]), *les volets* n.m. (“panneau ou battant qui protège une baie à l’extérieur ou à l’intérieur ⇒ contrevent, jalousie, persienne” [ibid.]), *l’obscurité* n.f. (“absence de lumière ; état de ce qui est obscur ⇒ noir, nuit, ténèbres” [ibid.]), *le silence* n.m. (“fait de ne pas parler ; absence de bruit, d’agitation” [ibid.]), виходячи із прямих та допоміжних словникових значень, вводять концептуальні лінії ЗАМКНЕНІСТЬ, ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СВІТУ, ТЕМРЯВА. Темрява, за словами героїні відомого кінофільму “Блаженна”, оголює самотність.

САМОТНІСТЬ Є ПРИРОДНА ФІЗИЧНА РІЧ АБО ЯВИЩЕ. При зовнішньому впливі на персонажа стан самотності концептуалізується як ЗОВНІШНЯ СИЛА [3:84]. Зовнішні сили можуть діяти на персонажа як фізично (*mon malaise était palpable*), так і психологічно (*les gens me faisaient peur*). У такому разі спостерігаємо концептуальну метафору САМОТНІСТЬ Є ХВОРОБА: *Tout ce que je savais, c’est que je ne voulais plus jamais dessiner de ma vie. Je n’étais pas non plus prête à retourner dans le monde. Les gens me faisaient peur ... Alors je suis devenue technicienne de surface de nuit ... J’ai vécu comme ça, un peu plus d’un an. Entre-temps, j’ai retrouvé ma mère. Elle ne m’a pas posé de questions ... Je n’ai jamais su si c’était de l’indifférence ou simplement de la discrétion ... Je n’ai pas creusé, je ne pouvais pas me le permettre : je n’avais plus qu’elle ...* [6:468]. Улюблене заняття Камілли, живопис, не приносить більше задоволення, оскільки людське суспільство лякає її (*les gens me faisaient peur*). Займатися художньою діяльністю,

не контактуючи з людьми, неможливо. Тож героїня вирішує назавжди покинути найсильніше захоплення свого життя (*je ne voulais plus jamais dessiner de ma vie*) і влаштовується нічною прибиральницею (*technicienne de surface de nuit*). Така робота зводить до мінімуму або повністю виключає спілкування з людьми.

Ритм фраз іконічно підкреслює песимістичну й безпристрасну тональність висловлювання Камілли, а відтак, і її життєву позицію, що підтверджується вживанням однотипних незакінчених речень із такими складовими *je ne voulais plus jamais* (“мені ніколи більше не хотілося”), *je n’étais pas non plus prête* (“я не була готова”), *je n’ai jamais su* (“я так і не дізналася”), *je n’ai pas creusé* (“я не з’ясувала”), *je ne pouvais pas* (“я не могла”). Заперечення *ne pas*, *ne plus* та заперечні прислівники *jamais*, *non plus* із домінантними компонентами *vouloir* v.t. “avoir la volonté, le désir de ⇒ désirer, souhaiter” [4], *savoir* v.t. “pouvoir affirmer l’existence de ⇒ connaître” [ibid.], *pouvoir* v.t. “avoir la possibilité de faire qqch” [ibid.] асоціативно зводять нанівець одвічне прагнення людини до знання та активних дій, заперечуючи широковідоме твердження “vouloir c’est pouvoir” (“хотіти – це могли”). Такий хворобливо самотній стан героїні тривав більше року (*j’ai vécu comme ça, un peu plus d’un an*).

Фізичний вияв хворобливого стану самотності відстежуємо у такому уривку: *Personne ne me remarqua, pour mon soulagement. Ça y est : j’étais présentée.[...] Christa avait accompli son devoir. Elle me tourna le dos et se mit à parler avec d’autres. J’étais debout, seule parmi sa bande ; mon malaise était palpable. [...] Je m’éloignai, couverte d’une sueur froide* [8:38]. Бланш відчуває полегшення (*pour mon soulagement*) від того, що лишається непоміченою групою молоді, якій вона щойно була представлена (*personne ne me remarqua*). Таке ставлення молоді до самої себе видається дивним, адже вона ніби цього і чекала – відсутності уваги та прояву інтересу до своєї персони. Елементарні для знайомства людей правила поведінки дотримані, але коректності та ввічливості бракує. Процес знайомства сприймається героїнею як механістичний, беземоційний, про що свідчать такі фрази: *ça y est : j’étais présentée* (“справу зроблено: мене представили”), *Christa avait accompli son devoir* (“Христа виконала свій обов’язок”). Пасивна конструкція *j’étais présentée* передає позиції Бланш та Христи у студентському середовищі: Христа керує ситуацією, Бланш їй підпорядковується. Гіперболічно вжито вираз *accomplir son devoir*, оскільки словникове визначення лексеми *devoir* n. m.

“ce que l’on doit faire, défini par le système moral que l’on accepte, par la loi, les convenances, les circonstances ⇒ charge, obligation, responsabilité, tâche” [4]. У нашому разі обов’язок виконано Христом не виходячи із моральних норм, а швидше задля “годиться”, адже одразу після цього вона повертається спиною до Бланш (*elle me tourna le dos*) і розпочинає розмову з іншими (*se mit à parler avec d’autres*). Така ситуація аж ніяк не вписується у норми етикету. Стилiстичний прийом антитези *seule parmi sa bande* імплікує психоемоційний стан героїні, який проявляється фізично (*mon malaise était palpable*) у вигляді холодного поту (*couverte d’une sueur froide*). Очевидно, Бланш була із надією налаштована на ситуацію знайомства з ровесниками, проте її багаторічна самотність зіграла злий жарт, перетворившись у хворобливий стан. Щоб не виказати своє незручне становище (*malaise*), дівчина відходить на безпечну відстань (*je m’éloignai*), більш звичну для неї.

САМОТНІСТЬ Є НЕЖИВИЙ ОБ’ЄКТ. При акценті на негативному впливові досліджуваного психоемоційного стану на персонажа самотність концептуалізується як фізичний або психологічний тягар, що перешкоджає повноцінному функціонуванню організму.

САМОТНІСТЬ Є ТЯГАР:

Entrer dans n’importe lequel de ces endroits qui tenait sa légitimité de la sensibilité de quelques-uns, c’était se souvenir que sa vie était vaine...

Elle préférait les rayons du Franprix.

Qui pouvait comprendre cela ? Personne.

C’était un combat intime. Le plus invisible de tous. Le plus lancinant aussi. Et combien de nuits de ménage, de solitude et de corvées de chiottes devrait-elle encore s’infliger pour en venir à bout? [6:192–193]

Беззмістовність власного життя (*sa vie était vaine*) відчуває Камілла, героїня роману “Ensemble, c’est tout”. Із таким відчуттям вона живе відтоді, відколи не в змозі займатися улюбленим заняттям – живописом. Причиною тому є неприємна історія із відтвореними копіями картин, через яку дівчина ледь не підпала під кримінал. Розчарування змусило її заробляти на життя іншим видом діяльності, абсолютно протилежним попередньому: *de nuits de ménage, de corvées de chiottes* (“нічні прибирання, миття туалетів”). Для Камілли це внутрішня боротьба (*un combat intime*), що мучить її (*le plus lancinant*). Задаючись питанням, скільки ще ночей вона повинна накладати на себе цю кару, щоб вийти переможницею (*et combien de nuits devrait-elle encore s’infliger pour en*

venir à bout ?) у цій невидимій для інших боротьбі (*le plus invisible de tous*), не знаходить відповіді. Щоб якнайменше відчувати відсутність смислу власного життя, дівчина навіть оминає місця, створені роботою почуттів інших людей (*ces endroits qui tenait sa légitimité de la sensibilité de quelques-uns*), тому надає перевагу відвідуванню “Franprix”. Ніхто не може цього зрозуміти (*Qui pouvait comprendre cela ? Personne*). Отже, нічні приречення на самотність, принизлива робота, душевні страждання, які ні з ким розділити, підводять до висновку, що такий психоемоційний стан у героїні асоціюється із тягарем. Відтак, маємо концептуальну метафору САМОТНІСТЬ Є ТЯГАР.

Стан самотності у досліджуваному нами матеріалі концептуалізується також як ФІЗИЧНЕ СТРАЖДАННЯ: *Son mari venait de la quitter ... Je ne la reconnaissais plus. Elle, si pétulante, si impérieuse, cette petite femme maîtresse d'elle-même comme de l'univers, je la voyais dépérir de jour en jour. Pleurer, maigrir, se cogner dans tout et souffrir. Souffrir tellement. Prendre des médicaments, maigrir encore, m'apporter le premier arrêt de travail de sa vie. Pleurer. Pleurer devant moi, même. ... Quel salaud, approuvais-je, quel salaud. Comment peut-on faire ça à sa femme ? Comment peut-on être si égoïste ? Fermer la porte et se froter les mains. Sortir de sa vie comme on sort faire un tour. Mais, mais, mais, c'est trop facile!* [7:121] Життєрадісна, владна жінка (*si pétulante, si impérieuse, femme maîtresse d'elle-même comme de l'univers*) через розлучення з чоловіком невпізнаваності змінилася: змарніла, заплакана, змучена стражданнями. Зважаючи на словникові значення груп лексичних одиниць *pétulante* adj. (“qui manifeste une ardeur exubérante ⇒ fougueux, impétueux, turbulent, vif” [4]), *impérieuse* adj. (“qui commande d'une façon qui n'admet ni résistance ni réplique ⇒ autoritaire, tyrannique” [ibid.]), *maîtresse* adj. (від *maître* “personne qui exerce une domination ; qui a pouvoir et autorité” [ibid.]) *d'elle-même*; та *dépérir* v.i. (“s'affaiblir progressivement ⇒ s'étioler” [ibid.]), *pleurer* v. i. (“répandre des larmes, sous l'effet d'une émotion”), *maigrir* v.intr. (“devenir maigre ⇒ décoller, dessécher, fondre” [ibid.]), *se cogner* v.pron. (“se heurter” [ibid.]), *souffrir* v. i. (“éprouver une souffrance, des douleurs physiques ou morales” [ibid.]), *prendre des médicaments*, виділяємо такі тематичні лінії СИЛЬНА ЖІНКА → СТРАЖДАННЯ = ДУШЕВНИЙ ТА ФІЗИЧНИЙ ЗЛАМ. Виділені лексичні одиниці імплікують онтологічну концептуальну метафору ПСИХІКА Є КРИХКИЙ ПРЕДМЕТ (за Лакоффом) [1]. Порівняння *sortir de sa vie comme on sort faire un tour* та словосполучення *fermer la*

porte дозволяють виділити концептуальну метафору ЖИТТЯ Є БУДИНОК, де жінка залишилася закритою у своїй самотності, як у будинку.

САМОТНІСТЬ Є ВБИВЧА СИЛА:

Elle lut encore cinq millimètres d'Edgar Mint et retraversa la Seine en frissonnant. Elle crevait de solitude.

Je crève de solitude, se répétait-elle tout bas, je crève de solitude ... [6:213]. Виходячи зі словникового значення дієслова *crever* v.i. “mourir; être épuisé, accablé de, par” [5], доміантним стає усвідомлення автором і персонажем САМОТНОСТІ як ВБИВЧОЇ СИЛИ. Трикратний повтор фрази *crever de solitude* у тексті інтенсифікує це відчуття. На безцільне блукання містом вказує префікс *re-* у дієслові *retraversa* як маркер повторюваності дії. Такий стан фізично позначається на Камілі – її тіло тремтить (*en frissonnant*). Промовляння героїнею приречених слів зовсім тихо (*tout bas*) не залишає сумнівів щодо песимістичності й безвиході (“Я гину від самотності”).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене нами дослідження дало змогу визначити онтологічні метафоричні мовні засоби репрезентації стану самотності персонажа у текстах представниць французького постмодернізму А. Гавальди й А. Нотомб з урахуванням аксіологічного аспекту, а саме, негативного ракурсу. Подальший аналіз дозволить виявити орієнтаційні концептуальні метафори репрезентації досліджуваного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Michael Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.* 2. *Мейлах Б. С. Вопросы литературы и эстетики: сб. ст. / Б. С. Мейлах. – Л.: Советский писатель, 1958. – 530 с.* 3. *Харкевич Г. І. Відображення стану тривоги персонажа в англomовній прозі: семантико-когнітивний та наративний аспекти: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / Харкевич Галина Іліодорівна. – К., 2007. – 204 с.*

ДОВІДНИКИ

4. *Le Robert Micro Poche 1. Dictionnaire de la langue française / [sous la direction de A. Rey]. – P.: Dictionnaires Le Robert, 1992. – 1448 p.* 5. *Petit Larousse illustré. – P.: Larousse, 1997. – 1872 p.*

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *Gavalda A. Ensemble, c'est tout / A. Gavalda. – P.: J'ai lu, 2004. – 576 p.* 7. *Gavalda A. Je l'aimais / A. Gavalda. – P.: J'ai lu, 2002. – 160 p.* 8. *Nothomb A. Antéchrista / A. Nothomb. – P.: Albin Michel S. A., 2003. – 152 p.* 9. *Nothomb A. Robert des noms propres / A. Nothomb. – P., Editions Albin Michel S. A., 2002. – 192 p.*